

УДК 342.721:681.3.02

Сергій ДЕМЧЕНКО,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
Голова Вищого господарського
суду України

СКЛАДНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Висвітлено результати аналізу сутності господарського судочинства, визначено складники та напрями вдосконалення його ефективності.

Ключові слова: правосуддя, доступність правосуддя, законне судове рішення.

Отражены результаты анализа сущности хозяйственного судопроизводства, определены составляющие и направления совершенствования его эффективности.

Ключевые слова: правосудие, доступность правосудия, законное судебное решение.

The gist analysis of the economic proceedings are presented, the components and improvement directions of its effectiveness are defined.

Keywords: justice, justice accessibility, legal judgement.

Необхідність захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності – перманентний чинник удосконалення судової системи держави як в аспекті судового устрою, так і з погляду судочинства. Щодо вдосконалення судової системи, відповідно до Концепції судової реформи, Конституції України та Закону України «Про судопроцес в Україні» створено систему спеціалізованих господарських судів. Щоразу, коли економічний обіг істотно зростає у зв'язку із запровадженням засад ринкової економіки, виникає потреба пошуку відповідних процедур для того, щоб судова система змогла опрацювати ту кількість справ, яка передається на розгляд судів. Наприклад, у 20-х рр. XX століття в Росії в період НЕПу в судах різко зросла кількість справ (з 1925 до 1927 р. – удвічі), що впливають з економічних відносин [1].

Аналогічну тенденцію можна було спостерігати і в кінці 80-х – на початку 90-х рр. XX століття. Ця обставина зумовила створення

ефективної юрисдикційної системи вирішення економічних спорів, адекватної потребам суспільства, підприємницьких кіл. Була створена система господарських судів і прийнято відповідне процесуальне законодавство, яке регламентує їх діяльність і є основою системи господарської юрисдикції сучасної України. За останні десять років була проведена колосальна робота з розвитку та вдосконалення функціонування системи господарської юрисдикції як у галузі судоустрою, так і в сфері регламентації процесуальної діяльності. Водночас ця система юрисдикції, як і судова система в цілому, функціонують ще не досить ефективно, що зумовлено тим, що на практиці, у законодавчій і правозастосовній діяльності, теоретичних дослідженнях основна увага приділяється, як правило, поліпшенню окремих сторін життєдіяльності системи без урахування інших аспектів функціонування.

Для одержання системних ефектів, підвищення ефективності господарського судочинства загалом потрібно виявити усі суттєві чинники його ефективності та сформулювати альтернативи їх оптимізації.

Відтак, мета дослідження – аналіз сутності господарського судочинства, виявлення складників і формування напрямів системного вдосконалення його ефективності, підвищення якості цього судочинства в цілому.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що сучасні дослідження у сфері господарського судочинства присвячені, в основному, окремим аспектам розв'язання проблем судочинства, наприклад, певним етапам судового провадження; питанням становлення та організації судів, їх правового статусу, незалежності, демократизації судової системи [2–7] тощо. Але проблема не тільки, скажімо, в удосконаленні певного етапу судочинства або окремого провадження, а в оптимізації їх функціонування в системному режимі. Наприклад, судові юрисдикції деяких проваджень нерідко перетинаються, дублюються. Зокрема, не розмежовані господарська й адміністративна юрисдикції. Чимало публікацій з'являється з приводу створення так званих модельних (зразкових) судів. Однак функціонування модельного суду в умовах суперечливості норм господарського права, масштабного зловживання суддями своїми правами призведе до знецінення його дієвості.

Говорячи про останні дослідження в зазначеній сфері, не можна не відмітити Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006) [8]. Цей документ є результатом потужних творчих надбань у сфері судового реформування. Згадана концепція побудована на використанні комплексного підходу, однак вона не містить, на наш погляд, усіх суттєвих складників ефективності господарського судочинства.

Отже, слід виявити всі чинники, що впливають на цю ефективність та підвищення якості господарського судочинства, і розробити пропозиції з оптимізації їх впливу.

Ефективність господарського судочинства вимірюється, за авторською концепцією, доступністю, справедливістю, неупередженістю, об'єктивністю й законністю правосуддя, оптимальністю строків прийняття остаточного (в конкретній судовій інстанції) судового рішення у справі і залежатиме від низки факторів. По-перше, це спеціалізація і професіоналізм у системі господарського судочинства, тобто чинники, які можна віднести до внутрішньосистемних, таких, на які можна впливати з боку самої судової системи. Крім того, ефективність судового контролю залежить і від метасистемних (таких, що знаходяться поза системою господарського судочинства) факторів. Усунення їх залежатиме вже від системи вищого порядку. Зокрема, це забезпечення реалізації у правозастосуванні принципу верховенства права, наявність (відсутність) колізії права тощо. У межах вирішення завдання управління метасистемними факторами лежить і така глобальна проблема, як удосконалення господарського законодавства України. Практика застосування чинних законів визначила необхідність внесення до них певних корективів. Це стосується не лише базових для судової системи законів, а й таких вузькоспеціалізованих, як Господарський процесуальний кодекс.

До чинників підвищення ефективності господарського судочинства належить розв'язання проблем зловживання правом, що загрожують моральності та справедливості судових рішень, призводять до порушення вимог чинного законодавства.

Відтак, критеріями ефективності господарського судочинства мають стати такі показники, як доступність правосуддя, його справедливність, неупередженість, безсторонність, законність, обґрунтованість і справедливість судових рішень, оптимальність строків розгляду справи.

Зупинімося на одному з указаних критеріїв – доступності правосуддя.

Згідно з Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, під доступністю правосуддя мається на увазі вільний доступ до правосуддя, необтяжливність судових витрат, які несе особа; ефективна система надання правової допомоги; поінформованість особи про організацію і порядок діяльності суду; можливість вирішити свій спір у позасудовому порядку тощо. «Вільний доступ до правосуддя є конституційним правом особи і основою справедливого судочинства. Принцип вільного доступу до правосуддя передбачає обов'язок судів не відмовляти у розгляді справ компетентної юрисдикції з метою захисту порушеного права, свобод та інтересів особи, територіально зручне місцезнаходження судів, наявність достатньої кількості судів і суддів на території України. Судові витрати, які несе особа, не повинні бути перешкодою для судового захисту її прав. Отже, вимогу про доступність правосуддя буде дотримано лише тоді, коли буде створено ефективну систему надання правової допомоги, особливо малозабезпеченим. Однією з важливих умов доступності правосуддя є поінформованість особи про організацію і порядок діяльності судів; правосуддя не стане доступним, якщо система судів лишатиметься для особи складною та незрозумілою щодо визначення компетентного суду для вирішення її справи. Водночас доступність до правосуддя не виключає можливості для особи вирішити свій спір у позасудовому порядку. Держава повинна сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як третейські суди, посередники (медіатори) тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду» [8].

Відповідно, у Концепції вдосконалення судівництва зазначено, що дальший розвиток правосуддя в Україні має бути спрямований на утвердження верховенства права через забезпечення: доступності правосуддя; справедливої судової процедури; незалежності, безсто-

ронності та професіоналізму суддів; юридичної визначеності, однаковості судової практики і відкритості судових рішень; ефективності судового захисту. Відмітимо, що, по-перше, доступність правосуддя не включає, на думку авторів Концепції, вимог справедливості. По-друге, у Концепції йдеться про справедливість судової процедури, а не судових рішень, а це не одне і те саме.

Водночас міжнародно-правові акти передбачають право на справедливий суд і доступ до суду як неодмінний елемент доступності правосуддя, підкреслюючи поряд із цим такі властивості суду, як незалежність, безсторонність і законність (ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950)). Посилання на обов'язок держави забезпечити особі реальний, а не формальний доступ до суду містяться в низці рішень Європейського суду з прав людини, а також рекомендаціях і резолюціях Комітету Міністрів Ради Європи.

Саме тому ми притримуємося позиції, за якою справедливість, неупередженість, безсторонність і законність є ознаками категорії доступності правосуддя, тому ця категорія визначена нами як критерій ефективності господарського судочинства.

Проведене дослідження дозволило виявити такі заходи, що суттєво впливають на забезпечення доступності правосуддя, ефективність господарського судочинства.

1. Удосконалення порядку розгляду господарських спорів, прийняття, перегляду рішень господарських судів та забезпечення виконання цих рішень. На часі прийняття вдосконаленого Господарського процесуального кодексу, визначення юрисдикції господарських судів, виокремлення її від інших видів юрисдикції, зокрема, від юрисдикції адміністративних судів, визначення складу та структури судової системи в цілому, розмежування компетенції Верховного Суду і вищих спеціалізованих судів, вдосконалення технології (процедури) розгляду спорів (порядку розгляду спору і прийняття судового рішення), включення до числа стадій господарського процесу етапу виконання рішень господарських судів, віднесення до судової влади сфери примусового виконання тощо. Вдосконалення господарського законодавства має йти шляхом забезпечення верховенства права, встановлення нормативною моделлю певних

відносин (сукупності норм господарського законодавства, що діє в тій чи іншій предметній сфері) справжньої юридичної рівноваги між їх учасниками, усунення колізій у національному законодавстві.

2. Удосконалення організаційної діяльності суду: впровадження спеціальної структури, яка виконувала б функції організаційного забезпечення діяльності судів, тобто забезпечувала заходи фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного й організаційно-технічного характеру.

3. Здійснення антикорупційних заходів шляхом забезпечення прозорості в публічному секторі; впливу громадської та наукової думки, ЗМІ, певних політичних сил, громадських організацій на якість судового розгляду спорів, правосудності рішень господарських судів, дотримання суддею вимог справедливості та моральності, незловживання ним правом, а також оптимальності строків розгляду справи.

Виокремлення вищезазначених складників ефективності господарського судочинства є методологічною основою доктринального дослідження кожного з них окремо, а також у їх системному зв'язку, включаючи розроблення пропозицій стосовно цієї ефективності.

Саме комплексний, системний підхід до визначення критеріїв та чинників ефективності господарського судочинства може забезпечити досягнення цілей дослідження – розроблення теоретико-методологічних засад підвищення ефективності господарського судочинства та напрацювання відповідних конструктивних (практично результативних) рекомендацій.

Список використаних джерел

1. Демченко С. Ф. Теоретичні аспекти становлення і розвитку господарського судочинства в Україні / С. Ф. Демченко. – К. : Преса України, 2009. – 247 с.

2. Демський Е. Ф. Особливості перегляду постанови у справі про адміністративне правопорушення / Е. Ф. Демський // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2009. – № 1. – С. 53.

3. Мельник І. Етапи становлення адміністративного судочинства в Україні / І. Мельник // Вісник Вищого адміністративного суду України. – 2009. – № 3. – С. 3.

4. Куйбіда Р. О. Організація і розвиток сучасної судової системи України : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Р. О. Куйбіда. – К. : Академія адвокатури України, 2006. – 16 с.

5. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. В. Городовенко. – Х., 2006. – 20 с.

6. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.10 / І. Б. Шицький. – К., 2006. – 20 с.

7. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. В. Кривенко. – Одеса, 2006. – 19 с.

8. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (схвалена Указом Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.zakon1.rada.gov.ua>